

Pogovori.

Piše Jos. Stritar.

IV.

Kak hrup je bila zagnala nekdanj — in tega ni še tako dolgo — homejopatija! Slavila se je in proglašala za jedino pravo, jedino zveličalno zdravilno metodo. Sedaj sta potihnila hrup in slava, potihnil je tudi prepir, ki se je bil vnel za to novo iznajdbo. Izproži govor o nji z učenja om strokovnjakom, na smeh se ti bode držal, resno besedo težko da izpraviš iz njega. Načela njena niso obveljala, in ž njimi je pala stavba, ki je bila nánje zgrajena. In vendar, kdo more tajiti, da se je zdravstveno znanstvo mnogo učilo od homejopatije! Dà, posnelo je iz nje, kar je imela zares dobrega in zdravega v sebi, in tega ni malo. Da se zdaj drugače, pametneje ravna z obolnimi in tudi z zdravimi telesi, to je tudi homejopatije nesmrtna zasluga!

Rekli smo, da „naturalističnega“ romana, ki se nam proglašja za jedino pravi, ne moremo odobravati in ne smemo. Ne samó to, vsak pošten in razumen človek mora ga smatrati za pravo nesrečo, za pravo mednarodno kugo, katera pretí, ako se razširi, razjesti in uničiti vso zdravo nravnost. In vendar, kakor se je zdravništvo učilo od homejopatije, tako se moremo in moramo učiti tudi od naturalističnega romana. Kar je dobro, vzemimo in osvojimo si, naj se najde kjerkoli. Dà, velik napredek je naturalistično leposlovje, najprej kar se tiče snoví. Večkrat se je že tožilo, da bode skoraj konec vsega pesništva, vsega leposlovja, češ, saj je že vse povedano, vse opisano in opéto. Pisatelji stikajo gradiva potrebni, po zaprašenih knjigah, veseli, če iztaknejo kak nov „motiv“, kakor kokoš, ki izbrska zrno iz smetišča. Tak mož v svoji potrebi se mi zdi kakor rokodellec, kovač: poleg nákovala stoji, krepko kládivo in klešče ima, pridno sopiha mu meh in ogljije se žari z višnjevim plamenom na ognjišči. Delal bi rad, surovine nima, železa! Jaz se ne morem prečuditi takemu pisatelju, povsod išče gradiva, samó tam ne, kjer ga je vse polno, na izbiri, najboljšega, najmnogovrstnejšega gradiva, toliko, da ga ne zmore in zdela najspretnější in najpridnější pisatelj vse svoje žive dni. Daleč okrog išče, kar je blizu njega, kar je nekoliko tudi v njem. Ne konec, začetek stoprav je sedaj pravega leposlovja, prave poezije. Kar je bilo do sedaj samó neki „poboljšek“ po kosili, to bodi nam po sedaj prava, tečna hrana; kar je bilo prej samó neka višja zabava, neko plemenitejše kratkočasje, to bodi nam v pri-

hodnje najkrepkejše pospešilo duševne in telesne blaginje. Leposlovje, to je moja vera in upanje moje, združi se z véro in šolo v mogočno trojico na poučevanje, izobraževanje in odgojevanje človeškega róda!

Odiseja, Goethejeva lirika, Hamlet in Faust, kdo bi mogel preceniti in prehvaliti té veličastne umotvore, té prekrasno blesteče bisere v sijajni kroni, katera diči ponosno čelo človeštvu! Velik je njih vpliv na duševni razvoj in napredek človeški; brez njih si še prav misliti ne moremo sedanje omike; večna bode torej njih slava. Ali, drugi časi, druge potrebe, druge pesniške oblike! Cvet nas je razveseljeval spomladi, sadú hočemo od jeseni. Ali smo bili nespametni, ko smo bili cvéta veseli? Nespametni tudi nismo sedaj, ko iščemo sadú po drevesi.

Resno, težavno je življenje; zapleteno je in čedalje bolj se zapleta. Samó puhla glava in plitva duša, ki ima prostora v sebi samó za tisto, kar se njé tiče, more zadovoljna biti in misliti, da je vse dobro, tako kakor je, na svetu. Komur je živeti samó hoditi „s trebuhom za kruhom“, bode se ve da srečnega se čutil, če si je le dobro napolnil poglavitni tá del svojega telesa, in če ga poleg tega zob ne bolí, ali mu kaj drugega ne dela nadleže. Kdor pa je zares človek, vreden tega imena, človek v tistem pomenu, kateri nas stavi v nasprotje z živaljo, njemu ni moči, ako bi prav hotel, misliti samó náse; on se čuti, da je ud velike družine, velikega telesa ud; in kar zadeva to družino, to teló, čuti, bodi žalostno ali veselo, tudi on. Ta čut pa, to prepričanje in spoznanje, širi se in raste od dné do dné, razprostira se in ukoreninja v vedno širših krogih. Če je kaj na svetu, kar mora tolažiti ljudoljuba, tolažljiva je gotovo ta prikazen. Ona mu kaže, da človeštvo res napreduje, če tudi časi po kaj čudnih potih in ovinkih.

Dà, človeštvo napreduje, naj rekó kar hočejo črnogledci; ali to napredovanje je težavno, truda polno in trpljenja. Sósebnost pa je táko v sedanjem času. Če se smé to napredovanje primerjati z vožnjo, vidi se mi, kakor da smo s težko obloženim vozom po strmem klanci dospeli do posebno nevarnega kraja, kjer se je bati, da se voz ne zvrne, ali pa zdriči, kdo vé kako daleč nazaj! Tu mora torej pomagati, kdor more, da se težava premaga z združenimi močmi. Vsak pomoček je tu dober, samó da je vpešen.

Mogoče, da se motim, vendar jaz sem za trdno prepričan, da ima tu zlasti leposlovje preimenitno nalogo, kar se je do sedaj vse premalo spoznavalo. Vsaj poskusiti bi bilo potreba! Umetnost, pravijo, nima zunaj sebe smotra in namena. Tudi jaz sem nekje pojezijo imenoval visoko gospo, ki ne more nikomur služiti. Ali sem se zdaj premislil? Ko bi se bil, ne bi me bilo sram naravnost povedati, da sem prišel o ti stvari

do drugega, boljšega spoznanja, poleg znane besede „dies diem docet“. Toda, ko bi bil res nekoliko izpremenil svoje mnenje o smotru in namenu umetnosti, poezije, bistvena ni ta izpremena. Navedena beseda meri na tisto ukovito, didaktično poezijo, katere res ne moremo smatrati za pravo. Kako se orje in seje, tudi kako se zvezde premičejo po nebu, tega ne uči poezija, v tako službo je siliti ne smemo. Ali neka služba je, za katero tudi ona ni preimenitna in pregosposka; sveta in visoka je ta služba, ona ne ponižuje nikogar, še povišuje in posvečuje slehernega, kdor se ji je posvetil. Pospesevati razvoj človeškega róda, dvigati ga iz prahú, čistiti in blažiti mu srce ter tako približavati ga visokemu smotru, za kateri je ustvarjen; ali ni to sveta, vzvišena, prava božja služba? Dà, božja služba, pravim. Kdor prav izobrazuje človeka, ali on ne služi Bogu, ki je človeka naredil po svoji podobi?

V to službo, človeštvu v službo, stopi znanprej leposlovje. S tem vzvišenim namenom strinjaj se vse, kar nam pride iz peresa, in če mu kaj ne more že služiti neposrednje, nasprotovati vsaj mu ne smé nikdar in nikoli! Kdor nasproti dela temu načelu, kdor s svojimi spisi pohujšuje in v blato ponižuje svoje brate, kdor jim vzbuja, neguje in pase živalska nagnenja, podle strasti, zakaj ne zadene takega človeka javno zaničevanje, zakaj se mu ne užge sramotno znamenje na nesramno čelo? Moža, ki je hlebec kruha ukrál, da ga prinese stradajočim otročičem domóv, zapiramo, zaničujemo, ne puščamo ga v svojo družčino; človek, kateri s kužnimi svojimi spisi kvari, izpodkopava duševno in ž njim tudi telesno zdravje prebivalstvu, nosi po konci glavo med nami, bogastvo je često delež njegov ter čast in slava po vrhu! Jedila in pijače na prodaj daje preiskovati država, knjige polne strupa in kuge naj se prodajajo prosto in svobodno neskrbnemu ljudstvu? Ne samó za telesno, tudi za duševno zdravje dolžna je skrbeti država, če že za drugo ne, za to, ker, ako ne postavi jezu razširjajočemu se pohujšanju, skoraj ne bode dobivala več sposobnih — novakov! Toda, tu sem se dotaknil preimenitnega predmeta, ki je vreden posebne svoje razprave.

Rekel sem, da se učimo od naturalistov, kar se tiče vsebine, od naturalistov, katerim veliki prórok je mož, kakor smo videli, v spisih svojih ves nemoralen. Tu se pa hudujem zoper nemoralnost, kako se to ujema? Dobro se ujema. Naturalisti so prav spoznali, da je treba v leposlovji popustiti stara in kreniti na nova pota. Svoj čas sta imela klasicizem in romanticizem, a ta čas je minil. Čas je tudi minil tisti ovčarski in sentimentalni poeziji, zgodovinskemu romanu in sélski po-vesti; čas bode tudi skoraj minil tisti starinski poeziji, ki se ima še zdaj tako v čislih pri Nemcih. Same igrače, bolj ali menj prijetne igrače!

Sedanji čas zahteva resnega leposlovja, kateremu vsebina bodi življenje, pravo, resnično življenje po vsi svoji višini in nižini, po svoji dolžavi in širjavi. Središče leposlovju bodi človek, vse človeštvo, ne samó peščica tistih izvoljenih, kateri so bili do zdaj sami vse; družba, država, človeštvo! Čas je, da se leposlovje podemokrati! (Žal, da nimam tu primerne slovenske besede!) V leposlovji ne bodi, nekako tako, kakor je na Dunaji prvi dan meseca maja. Ta dan tišči vse v „Prater“, gledat svit in bleščobo bogastva, ki se tu razgrinja in šopiri: pozlačene vozove z iskrimi konji, ponosne jahače, lepe ženske v novih pomladanskih krljih; s kratka, vso posvetno krasoto in ničemurnost. In ko se je nazijal in nagledal, vrne se dobrovoljček s seboj in s svetom zadovoljen domóv, povečerja, kar ima, če je tudi samó v „oblicah krompir“, ter se napósled zarije v perje ali slamo. Plitvoglavček ne pomisli, ali pa tudi mar mu ni, da je bil samó za „statista“, za „stafažo“ elegantnemu svetu, ki si posnema z véliko žlico smetano z mleka v življenji.

Vse človeštvo naj obseza pisatelj, sósebnost pa siromake in težake, njé, ki se težko, obloženi in otovorjeni sključeni ubijajo po svetu in mnogikrat opešajo ter se zgrudijo pod neusmiljenim bremenom. On govôri z nebeškim učenikom: Pridite k meni vsi, kateri ste trudni in obloženi! Kaj bi se poganjal in si glavo ubijal za „tiste gori“; oni že sami záse skrbé, da se jim nikjer in nikoli pravica ne krati in prostor! Ali naj nas zanima samó to, kar se godí med pozlačenimi stenami na gladkem parketu? Bodimo vendar nekoliko moški in ne ponujajmo se sami za strežaje gospôdi! Ali ne imej pošten človek res druge skrbi, nego življenje tistih gospodičev mladih in starih, ki imajo samó jedno misel, samó jedno skrb, da jim ne bo ušla kaka slast, katero je človeku užiti moči! Ali nam že ne presedajo tiste „nerazumljene“ ženske, ki nimajo družega opravka, nego oblačiti se in preoblačevati, ter „zakon lomijo“ iz zgolj preširnosti in dolzega časa! Táko žensko bi človek kar prijel za lase, kakor angelj proroka Habakuka, ter nesel jo in postavil v siromaštvo, kjer naj bi v potu svojega obraza pridobivala hrane sebi in svoji družini. In skoraj bi ji bil konec vseh srčnih in družih bolečin!

Morebiti bode tu potreba neke osebne opombe. Utegnilo bi se komu čudno zdeti, da jaz rad tako nekako bridko poudarjam vnebovpijoče nasprotje med bogastvom in siromaštvom, med srečno manjšino, ki ima vsega do ostanka, in ogromno večino, ki nima najpotrebnejšega za silo. Hudo bi se motil in krivo bi me sodil, kdor bi mi tu podtikal kake osebne nagibe. Jaz nikogar pisano né gledam, naj se v mleki koplje in s petaki si naj zažiga tobak! Zadovoljen sem s tem, kar sem in imam, in družega ne želim, nego da naj mi Bog ohrani „ljubo zdravje“

ter mi ne pošlje kake posebne nesreče. Ali kdor živi dolgo časa v vélikem mestu, kakor jaz, ter ima oko, da vidi, in srce, da čuti, kako more tak človek mirno gledati, toliko obilost z jedne strani, z druge toliko potrebe! Lepo se je reklo, da bodi dan danes vsak vladar maziljen s kapljo demokratskega olja, tako bi jaz tudi vsakemu pisatelju želel, da naj se navzame demokratskega duha, ne samó nekoliko, ves ga bodi poln! Ne samó nedelje in praznike življenja, tudi trde delavnike, in té še posebno, slikaj nam pisatelj.

Hvale vredni so torej naturalisti, da so popustivši vse tiste visoke in globoke „probleme“, in tiste zanimljive „uganke“, začeli razgrinjati in kazati nam življenje, kakoršno je v resnici sósebnó po svojih nižavah, tistih temnih nižavah, v katere je dosedaj le malokdaj posvetila pisateljeva svetilnica. Kdor nam hoče kazati, razlagati življenje, treba najprej, da ga sam pozná. Poznati pa more življenje samó, kdor ga je resno in vestno ogledával in preiskával. Čudno, prečudno! Zvezdam merimo pota po nebu, čase preiskujemo starodavne; preimenitno vprašanje med učenjaki je, kje je stala Homerjeva Troja, in kje je prala Navzikaa s svojimi tovarišicami; nobena stvar jim ni predrobna in premalostna, da bi je ne preiskavali z največjo bistroumnostjo in učenostjo. Gotovo, vse hvalevredna je taka vedoželjnost, ki ne gledé nì na desno, nì na levo, ima samó svoj predmet pred očmi; prehvaliti ne moremo móž, ki posvečujejo in žrtvujejo vse svoje življenje preiskavanju, katero jim ne obéta nikake materijalne koristi, oni so tisti, ki so storili največ za razvoj in napredek človeštva. Ali meni se zdi, da stvarí vendar nismo začeli pri pravem konci. Godi se nam nekako tako, kakor se je godilo tistemu učenjaku, ki je ogledoval zvezde nebeške, a na zemlji videl ni jame pred seboj, dokler ni telebil vánjo. Začeti je treba, zdi se mi, najprej s potrebnim, potem s koristnim, a napósled stoprav z lepim, zanimljivim, znanja vrednim. Lepo je vedeti, koliko se je plačevalo pri starih Rimljanih v gostilni pri „kosmatem medvedu“ ob véliki cesti za večerjo in prenočišče, za konja in še za nekaj družega, gotovo; ali še imenitneje, vidi se mi, bilo bi znati, koliko služi na teden ubogi tkalec severnočeški in kako živi, ali prav za prav, kako umira ob tem zaslužku. „Storiti je treba jedno, a ne puščati družega.“ Kar se je opuščalo in zanemarjalo toliko in toliko stoletij, to je storiti treba skoraj, in to se je v našem času tudi že začelo; Bog hotel, da bi ne bilo že prepozno! Resno pečati se s socijalnim vprašanjem, to je dan danes prva in najimenitnejša naloga vsakemu, kateri ima po svojem stanu priliko ali pa celó dolžnost zanimati se ali skrbeti za stvarí, katere sezajo čez njegove osebne koristi. Sósebnó pa, kdor čuti v sebi poklic, delati s peresom

za svoje rojake, za človeštvo, dolžan je opazovati, preučevati in preiskavati življenje, ter kazati nam je v resničnih, živih podobah.

V tem posnemajmo realiste, to je tisto, kar imajo dobrega, posnemanja vrednega na sebi. Kadar nam hoče Zola v novem romanu predočiti kak poseben kos življenja, pripravlja se najprej s korenitimi preiskavami in studijami na svoje delo. Če nam hoče, kakor na pr. v „Germinalu“, naslikati življenje premogokopov v severni Francoski, gré res nalašč v dotični kraj, biva več časa tam ter ogleduje ljudi in njih življenje; njih mišljenje opazuje in njih govorjenje, kako delajo, gleda, in kako se razveseljujejo po delu. V spomin si vtisne različne „tipe“, moške, ženske in otroke, dà, celó živali. Z raznimi pripravami in stroji se seznani, z vsakim posameznim orodjem in rabo njegovo. Vse delo, tako različno in mnogovrstno, znano mu je napósled na tanko in na drobno. Nabravši si tako gradiva, in kakega gradiva! poprime se dela.

Tako je prav. Kdor nam hoče naslikati kolóvrat, treba da ga je videl, da ga pozna; kaj mu poreče gospodinja predíca, če bode spaka morebiti bolj podobna motovilu ali pa ničemur! In človek, najimennitnejši predmet vsaki umetnosti, naj bi se slikal kar tako nekako po „šabloni“, kakor tiste podobe, moške in ženske, v modnih žurnalih, vedno z istim, res kaj lepim, a strašno praznim ničevim obrazom? Življenje človeško, tako različno in mnogovrstno, naj bi nam opisoval mož, ki tiči ves božji dan v svoji izbi med prašnimi knjigami, jedino mu družbo; mož, ki morebiti na tanko vé, kako je dan gubila imenitna gospa pri starih Rimljanih, a nima pojma, kako si pri nas v mestu kruha služi uboga šivilja!

Poznati je torej najprej treba življenje, a drugo je, da imej pisatelj blag, vzvišen smoter pred očmi. To pa je tisto, česar tako pogrešamo pri naturalistih, in zato smo dolžni na vso moč pobijati njih delovanje. Ljubiti mora pisatelj človeštvo, ž njim mora čutiti vse skrbi in bolečine, vse želje in potrebe njegove. A ne samó ljubezen, tudi spoštovanje treba da ima do njega, vero in upanje vánje. Kdor zaničuje svoje brate in dela ž njimi, kakor da bi vsi ne bili vredni, da se jih z roko dotakne, kakó bode mogel on delati zánje, prizadevati si, da jim po svoji moči, zboljša duševno in telesno stanje?

Človeka torej kaži nam pisatelj, kakoršen je v resnici, kmeta in gospoda, bogatina in berača; tudi golorokega, mršavega, ako treba. Ničesar ne olepšavaj ter ne obličaj z neko magično svetlobo. Povest njegova bodi prava podoba resničnega življenja, kakoršna je, ne kakoršnega si misli ali želi mladostna glava, mladostno srce. Tudi popačenost, podlost, malopridnost sme imeti mesto v leposlovnem proizvodu, a za Boga

le ne sama popačenost, podlost ali malopridnost. Ni res in ni, da je ves svet kopica blata in' gnoja; kdor ga nam kaže tako, ali ga ne pozna, ali ne vidi prav, ali pa piše tako iz kakega posebnega, gotovo ne blagega namena. Tudi o grdih stvaréh smé se govoriti v romanu, a govori naj se tako kakor se govori na leci ali pa v sv. pismu starega zakona, ne pa kakor v „Germinalu“. Reči se smejo najhujše stvari v nekem svetem srdú, z neko srčno bridkostjo. Razkrivati se smejo skrivne napake, šibati in bičati se smejo grde pregrehe, a vse to nekako z ljubečo roko, kakor pokori oče porednega otroka. Na zemljevidih pristavlja se v kotu „merilo“, po katerem naj sodimo razmere in daljave med posameznimi predmeti. Táko merilo, moralno merilo bodi tudi v vsakem spisu, da kaže, kako je sodil pisatelj sam in kako naj sodi bralec v vsakem posebnem slučaju. Kako treba vse to zvršiti, to mora vedeti pisatelj sam, če ne, ni in ne bode nikdar pisatelj, kakoršnega si jaz mislim in kakoršnih nam je potreba.

Agitator.

Roman.

Spisal Janko Kersnik.

Četrto poglavje.

(Dalje.)

Kje? Pri nas? Kandidatov dovolj, a kaj pomaga, ker ne volimo sami, in ker ne moremo imeti svojega,“ trdi davkarski nadzornik.

Ruda je ponosno gledal po družbi, notar Koprivec pa je povsíl oči. „Volite, kogar hočete, meni je jednako! Volit itak ne pojdem!“ odreže se adjunkt.

„Lep narodnjak!“ vzklikne Koren.

„Eh, pojdite se solit, dragi moj, s svojim narodnjaštvom! Slovenska pisma napravljajte in slovenske vloge, dejansko, dejansko pokazite — ne pa s takimi publiimi frazami,“ ugovarja malo razdraženo sodni adjunkt.

„Da nam jih boste kar vračali, kaj ne?“

„Le poskusite!“

„Da bi vaju vrag! Že zopet sta si v laseh!“ hitel je sodnik. „Govorita vendar jedenkrat mirno, pametno! No, tu prihaja še tretji — zdaj se bodo pa sprijeli!“